

TAKÁCS DÁNIEL (1984) Monor

TAKÁCS DÁNIEL

Tomáš Kulka: Giccs és művészet

A *giccs* a német *kitsch* szó magyarítása. A kifejezés etimológiája meglehetősen homályos. A legnépszerűbb elképzelés szerint a mecklenburgi dialektusban használt *verkischen* kifejezésből származhat, ami itt azt jelenti, hogy „valamit olcsóvá tenni”. Egy másik elképzelés szerint az angol *sketch* szónak – amely vázlatot jelent – a helytelen német kiejtéséből jött létre. Ami biztosnak tűnik: a szó használata az 1860–70-es években terjedt el a München környéki műtárgy-kereskedelemben, és az olcsó művészeti portéka megjelölésére használták.

A giccs története összekapcsolódik a modernitás történetével. Attól függően, hogy az esztéta vagy a művészetkritikus milyen irányból közelíti meg a kérdést, a giccsnek nevezett kulturális jelenség négy eredőjét szokták megnevezni. Ezek a polgári kultúrává vált romantika szentimentalizmusa, a demokratikus társadalmak tömegkultúrája, a modern politikai mozgalmak kulturális ideológiái, valamint a modern ipar sokszorosító technikáinak hatása a kulturális piacra.

Konkrét helyzetekben, amikor valamit giccsesnek ítélünk, általában nem nagyon érezzük annak szükségét, hogy megindokoljuk az ítéletünket. A legtöbb esetben ugyanis könnyű felismerni a giccs: képek, amelyeken gombolyaggal játszó kiscica látható, vagy folyópart ligettel és naplementével, esetleg hófödte csúcsok, a kertekben és a fogadótermekben pöffeszkedő mindenféle méretű és rangú szobrok vagy mesefigurák, és folytathatnánk a sort. Ám abban a pillanatban, amikor számot kellene adnunk arról, hogy miben is áll tulajdonképpen a giccs, vagy éppen figyelmesek leszünk arra, hogy a kifejezést már nem pusztán ilyen egyszerű dolgokra, hanem például filmekre vagy összetettebb képpozíciókra is szokták alkalmazni, akkor világossá válik, hogy amint az az ízlést érintő kérdéseknél általában lenni szokott, nem olyan egyszerű a válasz.

A cseh–izraeli esztéta, Tomáš Kulka a *Giccs és művészet* című – eredetileg 1996-ban megjelent – könyvében (MMA Kiadó, 2020, ford. Pálfalusi Zsolt) nem annyira a giccs kulturtörténeti vagy szociológiai hátterére, hanem inkább a giccs inherens tulajdonságainak meghatározására koncentrál. A giccs jelenségével foglalkozó kollégáitól eltérően Kulka amellet érvel, hogy arra a kérdésre, hogy mi a

giccs, a fogalmi és történeti bizonytalanságok ellenére határozott válasz adható. Kulka szerint a giccs legalább három fontos tulajdonsággal rendelkezik: erős érzelmi töltete van, a tárgy vagy a motívum könnyen azonosítható, valamint nem gazdagítja az ábrázolással vagy a témával kapcsolatos képzetársításainkat. Továbbá meghatározása szerint a giccs egyáltalán nem is művészet, mivel sem művészi, sem pedig esztétikai értéke nincs. Amennyiben tehát giccsset szeretnénk előállítani, biztosan tartjuk magunkat e három, fent meghatározott tulajdonsághoz. Az azonban már bonyolultabb kérdés, hogy mit jelent az, hogy egy giccses alkotásból hiányoznia kell mind a művészi, mind pedig az esztétikai értéknek.

Itt magának a kétfajta értéknek a megkülönböztetése is magyarázatot kíván. Monroe C. Beardsley amerikai esztétát követve Kulka egy alkotás egységét, komplexitását és intenzitását nevezi egy alkotás esztétikai értékeinek. A nehézség Kulka szerint abban áll, hogy amennyiben szemügyre veszünk egy giccses alkotást, nehezen tagadhatnánk, hogy igenis vannak bizonyos esztétikai értékei. Másfelől viszont azt az esetet is megfigyelhetjük, amikor egy – ma már a klasszikus művészettörténeti kánon részét képező – alkotást a kritikusok esztétikailag csekély értékűnek tekintenek, ezzel együtt viszont a művészi értékét nagyra tartják. Kulka itt Picasso *Avignoni kisasszonyok* című képét hozza fel példának, amit a kritikusok általában esztétikai szempontból félkésznek, kiegyensúlyozatlannak, értelennek találtak, miközben művészeti értékét méltatták. Ebből kiderülhet, hogy miben áll a művészeti érték Kulka szerint: „A művészeti érték nem más, mint a [...] művészeti világ reflexiója a műalkotás által példázott újítás jelentőségére.” A giccs egyik legfontosabb tulajdonsága, hogy távol áll tőle mindenféle művészeti újítás, a giccs mindig a már elfogadott művészeti konvenciókon élösködik, vagyis könnyen belátható, hogy nem rendelkezik művészi értékkel. Kulka értelmezése szerint tehát a művészi és az esztétikai érték elválasztható egymástól, s ezzel a megkülönböztetéssel közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy felismerjük, miben áll a giccs értéktelensége, és mi választja el az igazi művészettől.

Ezután viszont Kulka megpróbálja levezetni azt is, hogy első intuíciónktól eltérően a giccs valójában

esztétikai értékkel sem rendelkezik. Az erről szóló fejtegetések a könyv gondolatmenetének legszofisztikáltabb részét képezik, mivel itt Kulka az esztétikai ítéleteink egzaktt logikai szerkezetét próbálja meg rekonstruálni. A kulcs itt a „lehetséges módosítás” kifejezése, ami azt jelenti, hogy egy esztétikai ítélet során egy műalkotás mozzanatainak lehetséges módosításait mérlegeljük aszerint, hogy ezek a módosítások javítanák, rontanák vagy közömbösen viszonyulnának az eredeti műalkotás mozzanataihoz. Az esztétikailag jó műalkotás így az, ahol a lehetséges módosítások inkább rontanák az alkotást, a rossz műalkotás pedig értelemszerűen az, ahol a lehetséges módosítások emelnék az alkotás esztétikai értékét. A giccs esetében pedig az az érdekes helyzet áll fenn, hogy a lehetséges módosítások sem kárára, sem előnyére nem válnának. Vagyis a giccs esztétikailag közömbös a lehetséges módosításaival szemben. Kulka szerint végső soron éppen ebben áll a giccs esztétikai értéktelensége, mivel az, hogy egy műalkotást egyediség és intenzitás jellemel, az azt jelenti, hogy egyáltalán nem közömbös a lehetséges módosításaival szemben, mivel egy jó műalkotás esetében a módosítások inkább csak rontanának rajta, másfelől pedig a rossz műalkotást a konkrét javítások esztétikailag egységesebbé és intenzívebbé tennék.

Jogos kérdés, hogy mennyire meggyőző ez a hipotézis az esztétikai ítéleteink szerkezetével kapcsolatban – gondoljunk csak bele, valóban úgy ítélünk-e egy műalkotást szépnek, hogy eközben fejben valamiféle matematikai számolgatást végzünk a lehetséges módosítások arányaival kapcsolatban. Mindenesetre Kulkának a könyv végén olvasható jellemzése a giccsről kétségkívül találó. Mivel a giccs közömbös a módosításokkal szemben, ezért világos, hogy alapvetően nem az esztétikai tulajdonságai miatt hat ránk, hanem a témája révén, vagyis végeredményben a „címké” vagy a „gondolat” miatt. A giccs – írja Kulka – egy „átlátszó szimbólum”, egy esztétikai hazugság: egy síró gyermeket

ábrázoló giccskép nem a festmény sajátos esztétikai megoldásai miatt van hatással ránk – holott mi ezt hisszük –, hanem azért, mert azonnal felismerjük, hogy ez egy „síró gyermek”, és mivel egy „síró gyermek” című kép szükségképpen a szomorúságról szól.

A síró gyermek, a bolyhos kiscica vagy a vidám koldus nem esetlegesen kiragadott témák azon példák közül, amelyeket Kulka elmélete illusztrálásához felhasznál. A cseh esztéta túlnyomórészt ezekkel a példákkal dolgozik. Vagyis a *Giccs és művészetben* felvázoltakkal szemben ellenetesként lehetne megfogalmazni, hogy itt egy igen lehatárolt giccsdefinícióról van szó. Kulkát követve azokban az esetekben tudunk válaszolni a kérdésre, hogy miben áll a giccs, amely esetekben eddig sem tűnt úgy, hogy túl nagy nehézségeink lennének. Nagyjából tudjuk, hogy a bolyhos kiscicát ábrázoló kép vagy a kerti törpe miért giccs, és miért nem művészet. A könyv utolsó fejezeteiben Kulka megpróbálja ugyan kiterjeszteni a vizsgálódás horizontját más művészeti ágakra és a magasművészet azon irányzataira is, amelyek felhasználták a giccs (pop-art), ám ezzel együtt a könyvből valahogyan hiányzik a giccs mindenütt jelenvaló „ördögi” jellegére való reflektálás. Ugyanis ez az a – valóban nehezen meghatározható, mégis – penetráns jelleg, ami miatt a giccs korábbi teoretikusai Clement Greenbergtől és Adornótól kezdve Hermann Brochig és Gilo Dorfles-ig a mindent bekebelező modern tömegkultúra és a giccs közötti esszenciális kapcsolatot hangsúlyozták.

Összességében a *Giccs és művészet* egy jól követhető, jól felépített, izgalmas olvasmány – a világosan és részletesen érvelő angolszász esztétika nyelvén íródott, száraznak mégsem mondható. Mindenképpen ajánlott, hiszen nemcsak a giccs kérdésköréhez nyújt kiváló bevezetőt, hanem az általában vett műkritikához is: miközben Kulka megpróbálja elválasztani a giccs a művészettől, arra is rámutat, hogy szerinte mi teszi a művészetet művészetté.

